

ВІДГУК

офіційного опонента доктора психологічних наук, професора Приходька Ігоря Івановича на дисертацію Платонова Владислава Максимовича «Професіографічний аналіз діяльності фахівців піротехнічних підрозділів Державної служби України з надзвичайних ситуацій», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

1. Актуальність теми виконаної роботи.

Проблема професійної діяльності людини завжди була в центрі уваги дослідників різних галузей науки. Особливого значення вона набуває, коли діяльність людини проходить не тільки у звичайних, але й в екстремальних умовах, до яких належить діяльність фахівців піротехнічних підрозділів Державної служби України з надзвичайних ситуацій. Під час виконання завдань за призначенням кожен піротехнік наражається на небезпеку, що може призвести до серйозних травм та смерті фахівця. Професійна діяльність піротехніків часто утруднена впливом численних негативних психологічних факторів, напругою, супроводжується станом невизначеності та дефіциту інформації, агресивним впливом стрес-факторів підвищеної інтенсивності. На сьогодні внаслідок бойових дій наразі [Україна](#) є найбільш замінованою країною у світі. Замінована територія настільки велика, що, за оцінками деяких експертів, приблизно 500 групам розмінування, які зараз працюють, потрібно буде 757 років на повне розмінування. За оцінками GLOBSEC, один сапер може очистити 9 квадратних метрів на день залежно від рельєфу місцевості та концентрації вибухівки. За оцінками Світового банку, розмінування України, яке коштує від двох до восьми доларів за квадратний метр, коштуватиме 37,4 мільярда доларів протягом наступних десяти років. Професія піротехніка також має значне соціальне та економічне значення для населення та держави в цілому. Тому тема дисертації, що була обрана В.М. Платоновим, є своєчасною та актуальною.

2. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами НДР галузі.

Робота виконувалася згідно з реалізацією постанови КМУ від 10 листопада 2021 року №1207 «Про утворення Національного органу з питань протимінної діяльності» та наказу Міністерства оборони України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 9 січня 2023 року №9/3/5 «Про затвердження Порядку здійснення координації діяльності центру протимінної діяльності, центру гуманітарного розмінування та центру соціально-гуманітарного реагування секретаріатом Національного органу з питань протимінної діяльності». Кваліфікаційна наукова праця виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи Національного університету цивільного захисту України (науково-дослідна робота «Психологія професійного здоров'я працівників сектору безпеки та оборони України» (№ ДР 0120U000003).

3. Оцінка наукового рівня дисертації, обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження В.М. Платонова є логічно узгодженими та коректно сформульованими. Визначені дисертантом методологічні, теоретичні та методичні концепти дослідження забезпечили підґрунтя для виконання поставлених завдань і, відповідно, досягнення визначеної мети. Дисертація складається з анотації українською та англійською мовами, списку публікацій здобувача за темою дисертації, переліку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків, актів впровадження результатів дослідження. Аналіз змісту дисертаційної роботи засвідчив наступне.

У першому розділі «**Теоретико-методологічний аналіз підходів до опису професій екстремального профілю діяльності**» автором проаналізовано стан розроблення проблеми професіографічного аналізу діяльності у вітчизняній та зарубіжній психології, в яких висвітлено основні концепції та підходи до визначення професійно важливих якостей працівника та алгоритмів створення

професіограм фахівця. Розглянуто генезис наукової думки щодо професіографічного опису та категоріально-понятійний апарат предмета дослідження.

Теоретичний аналіз наукової літератури дозволив автору дисертації довести, що сучасний етап розвитку професіографії характеризується новими пошуками з метою визначення особливостей професійних компетенцій і їх психологічних особливостей. З'ясовано, що основними умовами досягнення людиною вершини або акме в своєму професійному розвитку є активна творча діяльність та креативні здібності працівника, потреба в активному саморозвитку, самонавчанні і самовихованні, завдяки цьому формуються професіоналізм та майстерність професійної діяльності фахівців.

Професіографічний аналіз основних спеціальностей ДСНС України дозволив автору визначити наявні проблеми в психологічному супроводі професійної діяльності та виявити проблемні місця в різних професіях служби цивільного захисту, зокрема піротехніків. Було з'ясовано, що професійний відбір на навчання та проходження служби-фахівцем піротехніком, згідно з існуючими нормативними документами, виконується на загальних підставах без урахування особливостей професії. Також В.М. Платоновим було виявлено специфічні особливості професійної діяльності фахівців-піротехніків ДСНС України.

У другому розділі **«Організація роботи та методи дослідження»** автором представлено етапи проведення наукового пошуку, наведено характеристику груп та методів досліджування.

У дослідженні взяли участь фахівці піротехнічних підрозділів ДСНС України з різним стажем роботи. До груп досліджуваних увійшли фахівці піротехнічних підрозділів у кількості 130 осіб з різних регіонів України: Харківської, Чернігівської, Львівської, Миколаївської, Донецької, Луганської, Черкаської, Сумської та Київської областей. Всі вони були розподілені за стажем роботи на посаді піротехніка ДСНС України.

Для складання переліку професійно важливих якостей та оцінки рівня професійної ефективності фахівців-піротехніків автором було залучено групу

експертів. За результатами експертного оцінювання груп піротехніків експерти поділили їх наступним чином: 1 група – недосвідчені молоді фахівці, що нещодавно закінчили навчання на піротехніка та працюють до двох років на посаді – 50 осіб; 2 група – досвідчені фахівці зі середнім стажем роботи на посаді піротехніка від двох і до шести років – 44 особи; 3 група – піротехніки з великим стажем роботи за професією (більше 8 років) – 36 осіб.

При проведенні дослідження дисертант використовував комплекс взаємопов'язаних методів філософського, загальнонаукового теоретичного та емпіричного характеру, а також методи статистичної обробки отриманих даних. Для визначення індивідуально-психологічних особливостей та професійно важливих якостей піротехніків було застосовано психодіагностичний метод, який включав використання таких методик: «Професіографічний опитувальник О. Ліпмана; «Коректурна проба Бурдона», «Теппінг-тест», «Лінійний окомір», «Куби», «16-факторний опитувальник особистості» Р. Кеттелла, «Шкалу тривожності» Ч. Спілбергера (в адаптації Ю. Ханіна), «Стильові особливості саморегуляції поведінки (ССП-98)» В. Моросанової, «Діагностика ступеня готовності до ризику» Г. Шуберта, «Діагностика схильності до ризику» О. Шмельова та анкету визначення професійно важливих якостей фахівця-піротехніка ДСНС України, що була розроблена автором. Математично-статистична обробка отриманих даних проводилась за допомогою t-критерія Стьюдента, ϕ -кутового перетворення Фішера, регресійного та факторний аналізу.

У третьому розділі **«Психологічна характеристика професійної діяльності фахівців-піротехніків ДСНС України»** автором дисертації проведено професіографічний аналіз піротехнічних підрозділів ДСНС. Це дало змогу визначити зміст діяльності та основні завдання, які покладені на цих фахівців, здійснити стислий психологічний опис основних дій піротехніка, виявити специфічні стрес-фактори, які впливають під час виконання службових обов'язків, дослідити суб'єктивне сприйняття професійної діяльності фахівцями-піротехніками, а також основні фактори, які впливають на плинність кадрів у піротехнічних підрозділах ДСНС України.

Проведений професіографічний аналіз фахівців піротехнічних підрозділів ДСНС України дозволив визначити, що їх діяльність чітко регламентується керівними документами щодо виконання піротехнічних робіт, які наведені в спеціальних операційних процедурах. В документах прописано правила дотримання безпеки під час виконання робіт із розмінування та алгоритм їх проведення, зазначено типи боєприпасів, які можна вилучати, а які необхідно знищувати на місці.

Автором виявлено основні стрес-фактори професійної діяльності саперів – це робота з вилучення та ліквідації вибухонебезпечних предметів (ВНП), складна мінна обстановка, смерть колег, робота у складних (незручних) умовах, робота під обстрілами. Наведено стислий психологічний опис основних дій піротехніка, з яких прослідковується зміна психологічних станів через виконувану професійну діяльність: відчуття невизначеності, відсутність інформації, емоційна перенапруга, надмірний самоконтроль. Виділені емоційні стани за умов їх тривалого переживання негативно впливають на стан працездатності піротехніка, що супроводжується перевтомою та переживанням монотонії.

Дослідження особливостей суб'єктивного сприйняття піротехніками своєї професії дозволило дисертанту визначити основні негативні психічні реакції та стани, що виникають під час професійної діяльності: страх, хвилювання, емоційна напруга, невизначеність, стан тривоги, втома.

У четвертому розділі **«Індивідуально-психологічні властивості фахівців піротехнічних підрозділів»** автором розроблено психограму діяльності фахівця-піротехніка ДСНС України, здійснено ранжування його професійно важливих якостей, розкрито індивідуально-психологічні особливості фахівців-піротехніків з різних стажем професійної діяльності, визначено особливості прояву психомоторних характеристик фахівців, проведено оцінку емоційно-вольового компонента в структурі професійно важливих якостей піротехніків, розроблено математичну модель прогнозу ефективності професійної діяльності піротехніків ДСНС України.

Автором було визначено, що домінантними у структурі професійно важливих якостей піротехніків є блоки психофізіологічних та пізнавальних процесів, а також блок емоційно-вольових якостей. У піротехніків здебільшого простежуються такі індивідуально-психологічні особливості, як відкритість, готовність до контакту з іншими, емоційна стійкість, спокій, сміливість, активність, готовність до ризику, зануреність у внутрішні потреби, аналітичність мислення, сила волі, цілеспрямованість, самовпевненість. Доведено, що більш досвідчені піротехніки мають більшу емоційну стійкість, ніж молоді фахівці, але у молодих фахівців переважає схильність до співпраці з незнайомими людьми та вони більш схильні до ризику. При цьому фахівці з більшим досвідом роботи більш спокійні, легко справляються з невдачами, є емоційно стійкі. Визначена різниця у профілях індивідуально-психологічних особливостей фахівців піротехніків ДСНС України із різним стажем роботи дозволила виявити, що з часом перебування фахівця на посаді у нього формується певний психологічний профіль особистості, зміст якого забезпечує ефективне виконання професійних завдань за призначенням.

За результатами факторного аналізу дисертантом було виділено блоки змінних, що утворюють факторну структуру, яка співпадає з результатами експертного оцінювання професійно важливих якостей: професійно важливі якості, емоційно-вольові якості, поведінковий компонент. Компоненти, які включено до прогностичної моделі, є показниками емоційно-вольового компонента, інтегральної властивості схильності до ризику та емоційної стійкості. Розроблена автором формула може використовуватися при проведенні професійного психологічного відбору кандидатів на службу до піротехнічних підрозділів та їх подальшого психологічного супроводу.

У цілому проведений аналіз змісту дисертації В.М. Платонова дозволяє стверджувати, що дослідник ґрунтовно орієнтується у проблематиці професіографічного аналізу фахівців екстремальних видів діяльності, ознайомлений з результатами відповідних наукових досліджень, має власну наукову позицію щодо вирішення наукового завдання дослідження.

4. Достовірність і новизна висновків, сформульованих у дисертації, повнота їх викладу в опублікованих працях.

Ознайомлення з дисертацією та публікаціями В.М. Платонова засвідчує, що дослідник із належною глибиною і повнотою оволодів методологією наукового дослідження, з'ясував та обґрунтував наукову новизну та практичне значення отриманих результатів. Це дозволило здобувачу повністю виконати наукове завдання. На погляд опонента **особливе наукове значення** мають висновки щодо:

– складання психограми піротехніка ДСНС України, яка містить три блоки професійно важливих якостей: психофізіологічних, пізнавальних процесів та емоційно-вольових якостей;

– створення профілів індивідуально-психологічних особливостей піротехніків ДСНС України з різним професійним досвідом, які включає такі характеристики, як відкритість, готовність до контакту з іншими, емоційну стійкість, спокій, сміливість, активність, готовність до ризику, зануреність у внутрішні потреби, аналітичність мислення, сильну волю, цілеспрямованість, самовпевненість;

– розроблення математичної моделі прогнозу ефективності професійної діяльності фахівців-піротехніків ДСНС України, яка включає усереднений «психологічний портрет» фахівця-піротехніка ДСНС України, що містить емоційно-вольовий компонент, інтегральну властивість схильності до ризику та емоційну стійкість;

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що запропоновані результати дослідження дозволять удосконалити професійний психологічний відбір кандидатів на службу та підбір при кадровому переміщенні піротехніків ДСНС України, підвищити ефективність і надійність довгострокового прогнозу професійної придатності та подальшої ефективності професійної діяльності цих фахівців. Застосування запропонованої математичної моделі довгострокового психологічного прогнозу ефективності професійної

діяльності фахівців піротехнічних підрозділів ДСНС України при проведенні професійного психологічного відбору сприятиме визначенню прогностичного висновку про придатність-непридатність кандидата на службу та перспектив його подальшої професійної діяльності.

Дисертація В.М. Платонова побудована на достатній джерельній базі (171 найменування), її основний зміст викладено на 206 сторінках машинопису. Основні результати дослідження опубліковано в 20 наукових працях, із них 4 статті - у наукових фахових виданнях із психологічних наук України, що входять до міжнародних наукометричних баз Index Copernicus, Academic Research Index – ResearchBib, Ulrich’s Periodicals Directory, Root Indexing, Ulrich Web, Cite Facto, 16 тез доповідей на конференціях. Наукові публікації за темою дослідження із належною повнотою відображають зміст дисертації.

5. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

У цілому, позитивно оцінюючи наукове і практичне значення отриманих результатів дослідження В.М. Платонова, слід відмітити ряд дискусійних положень щодо змісту роботи, а також висловити окремі зауваження та побажання.

1. Нечітко сформульоване наукове завдання дослідження, яке майже співпадає тільки з назвою дисертації, не розкриваючи зміст та викладене чомусь тільки в анотації. На нашу думку, наукове завдання дослідження полягає у проведенні професіографічного дослідження фахівців піротехнічних підрозділів ДСНС України, створенні психограми піротехніка, виявленні професійно важливих якостей та індивідуально-психологічних особливостей піротехніків з різним професійним досвідом та розробленні математичної моделі прогнозу ефективності професійної діяльності фахівців-піротехніків ДСНС України.

2. Некоректно автором використовується деякий термінологічний апарат дослідження. Так, поряд з терміном «професійно важливі якості», який вірно викладений у дисертації, чомусь вказуються «індивідуально-психологічні професійні якості», «індивідуально-психологічні чинники особистості», «індивідуально-психологічні характеристики», «індивідуально-психологічні

властивості». Стає незрозумілим, це все різні поняття та тоді які визначення та зміст вкладено дисертантом у ці терміни? Бажано почути відповідь дисертанта під час дискусії.

3. У першому розділі дисертації автором проаналізовано стан розроблення проблеми професіографічного аналізу фахівців екстремальної діяльності у вітчизняній психології. Однак дисертант не розглянув, як ці проблеми вирішуються в сучасних закордонних дослідженнях (всього три наукових статті, що опубліковані в іноземних журналах, вказані у списку використаних джерел).

4. Вивчаючи підрозділ 4.1 з назвою «Психограма діяльності фахівця-піротехніка Державної служби України з надзвичайних ситуацій», нажаль я так і не побачив цю психограму в узагальненій формі. Розроблену психограму фахівця-піротехніка ДСНС України було б доцільно представити в узагальненій стислій табличній формі. Це дало можливість в психограмі фахівця чітко визначити професійно важливі якості та індивідуально-психологічні особливості, необхідні та достатні для ефективної професійної діяльності, а також перелік психодіагностичних методик, за допомогою яких можна було б їх визначати, а в подальшому обґрунтувати та додати критерії оцінки (норми) цих характеристик.

5. В окремому підрозділі дисертації було б доцільно представити практичні рекомендації як кадровим органам ДСНС України, так і психологам щодо використання результатів, отриманих у дисертації.

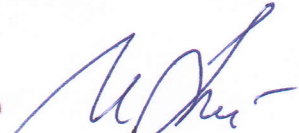
Однак зазначені зауваження та побажання носять дискусійний характер та не є надто суттєвими, тому аж ніяк не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації.

6. Висновок.

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що дисертація «Професіографічний аналіз діяльності фахівців піротехнічних підрозділів Державної служби України з надзвичайних ситуацій», яка подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки», є актуальним, завершеним і самостійним дослідженням, що відповідає вимогам Міністерства освіти та науки

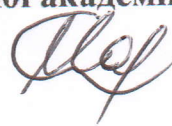
України, що висуваються до дисертацій такого рівня (пп. 6-9 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 та вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40), а її автор Платонов Владислав Максимович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю «Психологія».

Офіційний опонент:

**Начальник науково-дослідного центру службово-бойової діяльності
Національної гвардії України Національної академії Національної гвардії
України**
доктор психологічних наук, професор **Ігор ПРИХОДЬКО**

Підпис Приходька І.І. засвідчую.

Заступник начальника Національної академії Національної гвардії України

Сергій МАРТИНЕНКО